

УДК 911.375

Терлецька О. В.
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ІСТОРИЧНА МІНЛИВІСТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗОНУВАННЯ УРБОСИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ДРОГОБИЧ

Ключові слова: історичний розвиток функціонального зонування міст, чинники формування функціональних зон, перспектива розвитку функціональних зон

Актуальність проблеми. На сьогодні існує значна кількість схем функціонального зонування урбосистем, які спираються на різноманітні вихідні дані: екологічні, технічні, медичні, культурно-освітні тощо. Розглядається таке зонування як на певний час дослідження, так і в історичній розгортці. Однак існує проблема стикування різноваріантних функціональних зонувань урбосистем. Їх просторове незбігання не дозволяє здійснювати комплексний функціональний аналіз і оцінювання. Актуальним стає вироблення спільної основи для всіх видів зонувань.

Стан вивченості проблеми. Проблемам різноваріантного функціонального зонування урбосистем присвячена значна кількість наукових досліджень. У працях В. Олексієнко (1990), Є. Буреінкова, Л. Гінсбурга, М. Грібанова (1997), Б. Родомана (1999) та багатьох інших розкриваються методи різноманітних, але далеко непов'язаних функціонувань урбосистем, що робить їх праці слабо порівняльними.

Виклад основного матеріалу. Дрогобицька урбосистема характеризується значною сучасною функціональною (промисловою, селітебною, екологічною тощо) складністю, яка є наслідком значного за протяжністю історичного розвитку. Для узгодження варіантів функціонального зонування міста, в тому числі в його історичній розгортці, необхідно виробити загальні принципи такої дії, які б були адекватні для кожного з функціонально-зонувальних видів. Такі принципи повинні ґрунтуватись на наступних положеннях: єдина природна або антропогенно-модифікована основа, єдність функціональної дії (впливу) в межах одного варіанту зонування, співставимі шкали оціночної інтенсивності функціональної дії.

Оскільки зонуванням вважається процесом поділу простору об'єкту дослідження на зони, операція виявлення, проектування і створення зон (Родоман, 1999), то реалізація такого різноваріантного процесу на єдиній основі дозволяє не тільки співставляти результати різних зонувань, а й виявляти між ними залежності та здійснювати комплексне оцінювання територій. Такою основою може бути лише ландшафтна диференціація урбосистеми, яка з успіхом може бути використана в будь-якому варіанті зонування.

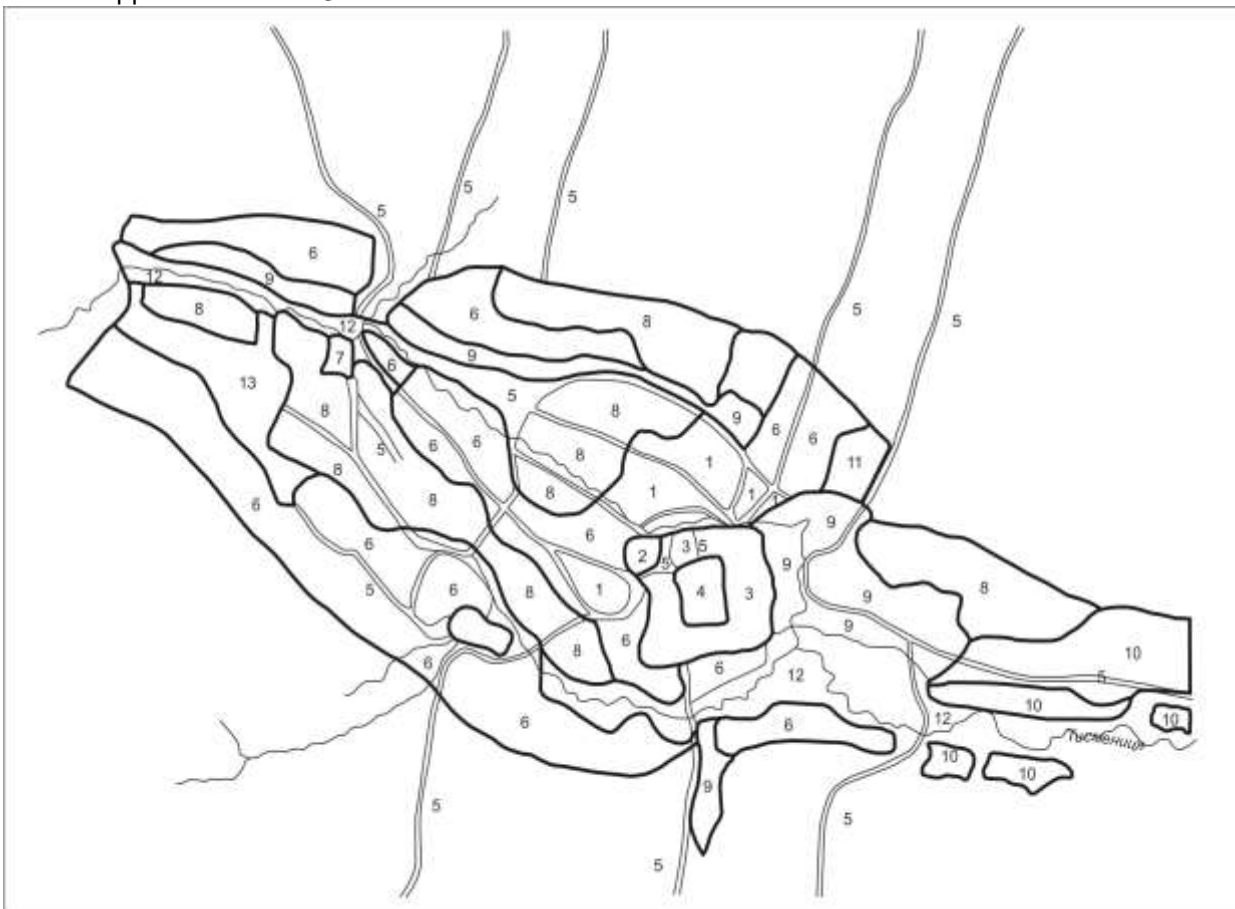
Принцип єдності функціональної дії в межах одного варіанту зонування відповідає ще проголошеному Д. Л. Армандом правилу незастосовуваності в одній функціональній схемі принципово різних чинників (Арманд, 1997). Це дозволяє уникнути внутрішньо-функціональних протиріч.

Використання лише співставимих шкал оціночної інтенсивності функціональних дій в одному зонуванні дозволяє уникнути ефекту функціональної неадекватності, який унеможлиблює здійснення внутрішньозональних порівнянь.

Реалізація функціонального зонування будь-якої урбосистеми потребує використання значного об'єму базових матеріалів. До них належать історичні документи, дані статистичних форм звітності природоохоронних закладів, екологічного моніторингу, палеогеографічні, геолого-геоморфологічні, ландшафтні, ботанічні та значна кількість інших даних. При цьому визначне значення має вибір критерію зонування території урбосистеми. Найчастіше до

нього належить один інтегральний показник (або певна сукупність взаємопов'язаних показників), який дозволяє охарактеризувати якість середовища. При цьому теоретично вважають, що ділянки або ареали які виділяють в процесі зонування повинні бути внутрішньо однорідними. Необхідно зауважити, що цього досягти практично неможливо, оскільки будь-яка навіть найменша територія урбосистеми характеризується багатофакторністю і врахувати всі чинники організації території практично неможливо. Для уникнення подібних протиріч варто проводити зонування урбосистеми чітко на реальній ландшафтній основі, де відправним пунктом є природні ландшафтні системи.

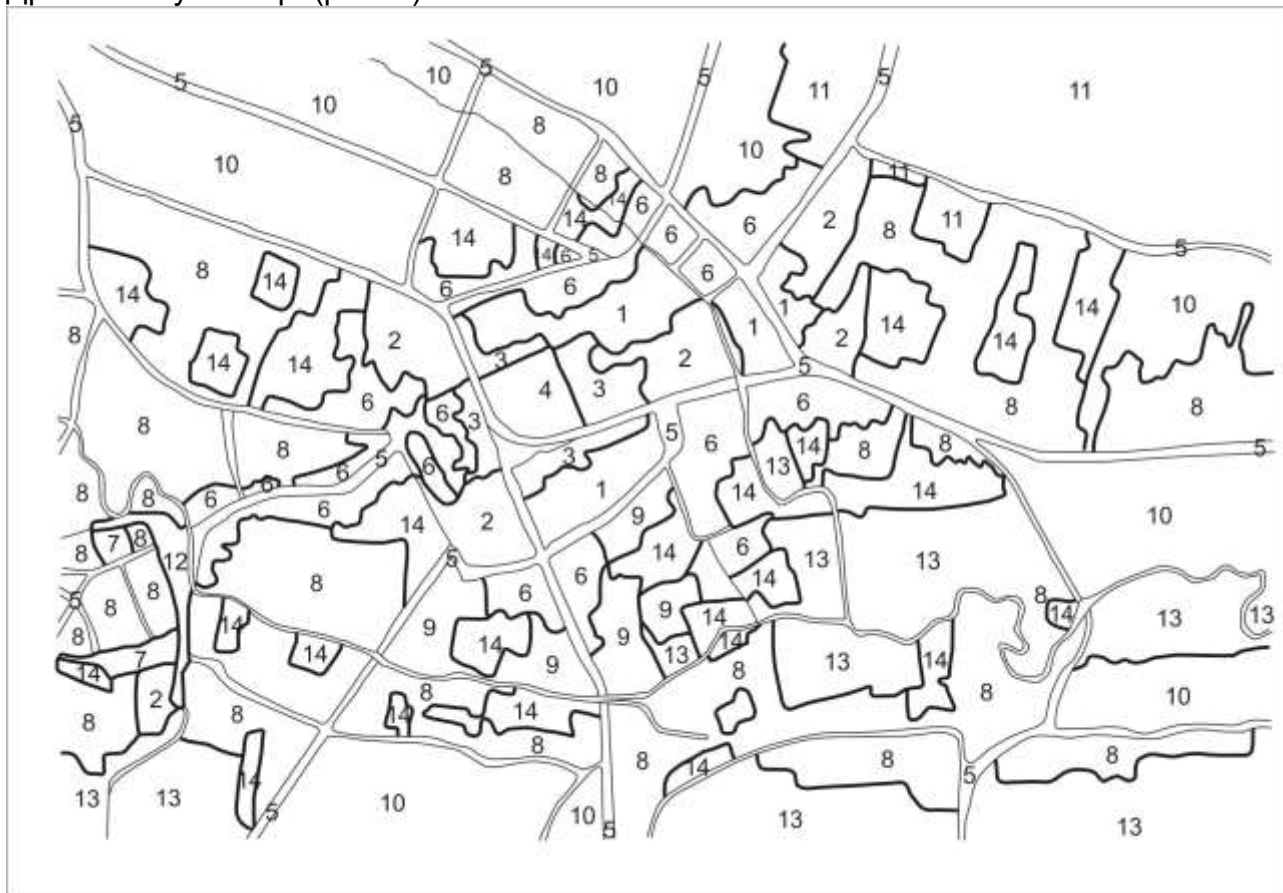
Історичний аналіз формування сучасного стану зонування міста Дрогобич варто почати з найбільш давніх карт міста. Такою є картосхема, яка датується 1779-1783 рр. Створена на її основі і картосхеми реконструйованих ландшафтів схема зонування урбосистеми (рис.1) засвідчує, що на той час територія міста чітко поділялась на 13 зон.

Рис. 1 – Зонування території міста Дрогобич станом на 1779-1783 рр.

1 – прилеглі до адміністративно-культурного центру забудови без присадибних ділянок на вододілах межиріч; **2** – культові споруди з прилеглими до них територіями, найчастіше цвинтарі на вододілах і прилеглих схилах; **3** – адміністративно-культурні забудови центру міста переважно на похилих схилах південної експозиції; **4** – центральна міська площа в межах вододілів межиріч; **5** – головні транспортні шляхи; **6** – забудови з прилеглими присадибними ділянками на випуклих похилих схилах північної експозиції; **7** – промислові забудови (солеварня) на випуклих похилих схилах північної експозиції; **8** – приватні розріджені забудови із значними присадибними садами і городами на нижніх ділянках схилів і надзаплавних терас; **9** – господарські забудови із значними за площею прибудовними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції; **10** – окраїнні розріджені забудови із значними за площами присадибними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції в комплексі із спадистими схилами; **11** – орні землі в межах міста на похилих схилах східної експозиції; **12** – випасні ділянки в межах річкової заплави; **13** – різнотравні луки на нижніх ділянках схилів.

З розвитком міста відбулось ускладнення і розширення його зонування, про що свідчить картосхема зонування міста створеної на основі кадастрової карти Дрогобича у 1886 р. (рис. 2).

Рис. 2 – Зонування території міста Дрогобич станом на 1886 р.

1 – прилеглі до адміністративно-культурного центру забудови без присадибних ділянок на вододілах межиріч; **2** – культові споруди з прилеглими до них територіями, найчастіше цвинтарі на вододілах і прилеглих схилах; **3** – адміністративно-культурні забудови центру міста переважно на похилих схилах південної експозиції; **4** – центральна міська площа в межах вододілів межиріч; **5** – головні транспортні шляхи; **6** – забудови з прилеглими присадибними ділянками на випуклих похилих схилах північної експозиції; **7** – промислові забудови на випуклих похилих схилах північної експозиції; **8** – приватні розріджені забудови із значними присадибними садами і городами на нижніх ділянках схилів і надзаплавних терас; **9** – господарські забудови із значними за площею прибудовними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції; **10** – крайні розріджені забудови із значними за площами присадибними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції в комплексі із спадистими схилами; **11** – орні землі в межах міста на похилих схилах східної експозиції; **12** – випасні ділянки в межах річкової заплави; **13** – різнотравні луки на нижніх ділянках схилів; **14** – внутрішньоміські парки та сади.

За сторічний період розвитку міста набір внутрішньоміських зон практично не змінився (додалась зона внутрішньоміських парків і садів). Водночас конфігурація інших зон отримала значний розвиток. Збільшилась їх площа, чисельність фрагментів певних зон, стали ширшими і більш чисельними транспортні шляхи тощо. Водночас практичне збереження різноманіття функціональної структури міста свідчить про доволі згладжений характер розвитку внутрішнього міського функціонального зонування.

Порівняння картосхем змін зонування міста за сто років засвідчує, що при тому, що центральний кістяк зон певним чином зберігся, відбулось не тільки значне розширення зон, якісно змінився їх склад, попередні зони отримали розвиток у плані більш тісної взаємозалежності, що призвело до більш чіткого формування загальної Дрогобицької урбосистеми.

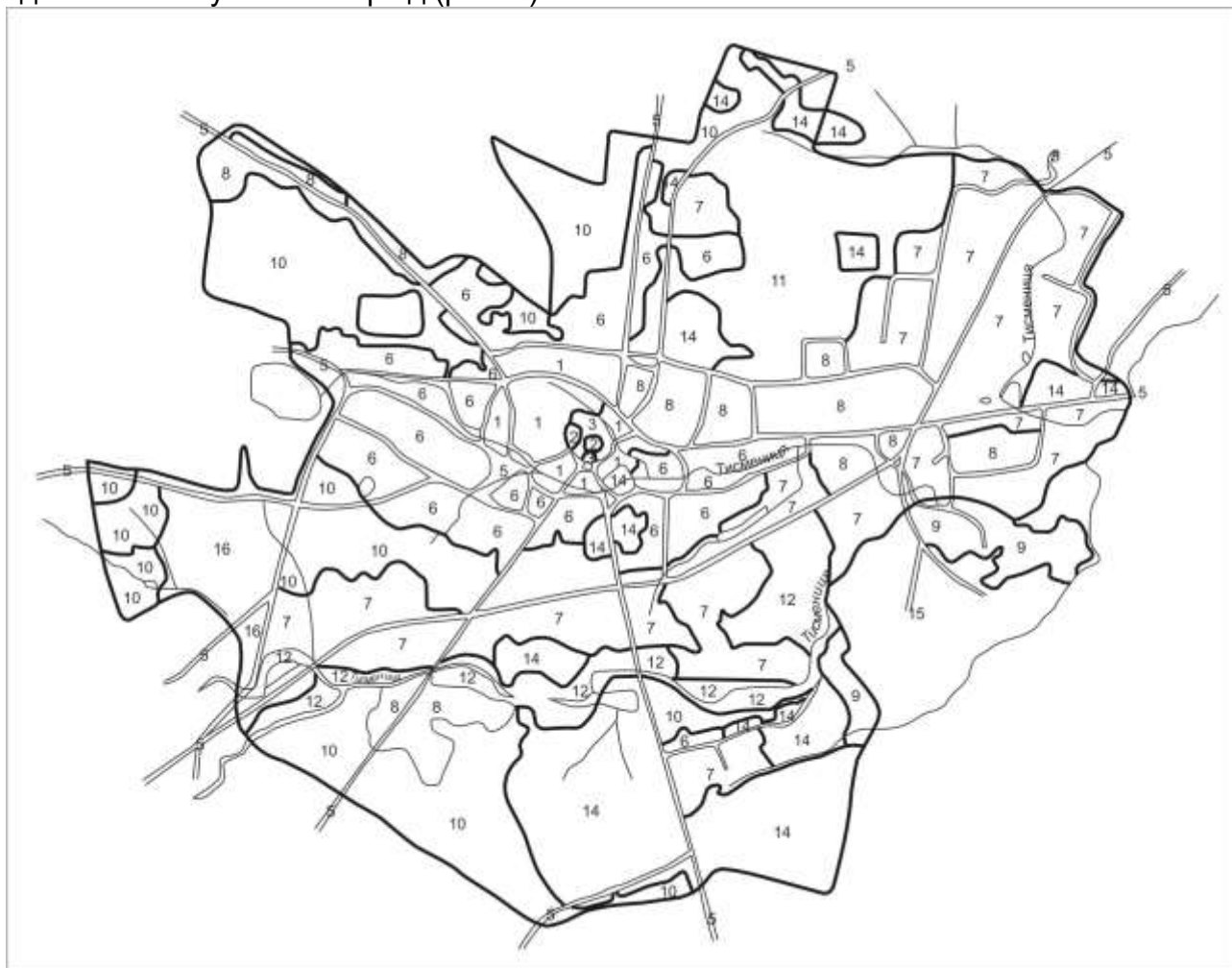
Наступний часовий зріз розвитку міського зонування доцільно співвіднести з 1934 роком (рис. 3). Здійснення зонування міста засвідчують що процеси розвитку міських зон не тільки продовжуються, вони отримали у декількох місцях якісний розвиток у напрямку індустріалізації, розвитку транспорту, багатоповерхової забудови, різкого зменшення присадибних ділянок, зникнення значних площ зайнятих під садами і ріллею. До транспортної зони додалась суттєва за площею та функціональним значенням підзона приурочена до залізниці.

Рис. 3 – Зонування території міста Дрогобич станом на 1934 р.

1 - прилеглі до адміністративно-культурного центру забудови без присадибних ділянок на вододілах межиріч; **2** – культові споруди з прилеглими до них територіями, найчастіше цвинтарі на вододілах і прилеглих схилах; **3** – адміністративно-культурні забудови центру міста переважно на похилих схилах південної експозиції; **4** – центральна міська площа в межах вододілів межиріч; **5** – головні транспортні шляхи; **6** – забудови з прилеглими присадибними ділянками на випуклих похилих схилах північної експозиції; **7** – промислові забудови на випуклих похилих схилах північної експозиції; **8** – приватні розріджені забудови із значними присадибними садами і городами на нижніх ділянках схилів і надзаплавних терас; **9** – господарські забудови із значними за площею прибудовними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції; **10** – окраїнні розріджені забудови із значними за площами присадибними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції в комплексі із спадистими схилами; **11** – орні землі в межах міста на похилих схилах східної експозиції; **12** – випасні ділянки в межах річкової заплави; **13** – різнотравні луки на нижніх ділянках схилів; **14** – внутрішньоміські парки та сади; **15** – зона залізниці.

Наступний функціональний зріз розвитку міського зонування доцільно здійснити на сучасний період (рис. 4).

Рис. 4 – Зонування території міста Дрогобич станом на 2013-2014 рр.

1 - прилеглі до адміністративно-культурного центру забудови без присадибних ділянок на вододілах межиріч; **2** – культові споруди з прилеглими до них територіями, найчастіше цвинтарі на вододілах і прилеглих схилах; **3** – адміністративно-культурні забудови центру міста переважно на похилих схилах південної експозиції; **4** – центральна міська площа в межах вододілів межиріч; **5** – головні транспортні шляхи; **6** – забудови з прилеглими присадибними ділянками на випуклих похилих схилах північної експозиції; **7** – промислові забудови на випуклих похилих схилах північної експозиції; **8** – приватні розріджені забудови із значними присадибними садами ігородами на нижніх ділянках схилів і надзаплавних терас; **9** – господарські забудови із значними за площею призабудовними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції; **10** – окраїнні розріджені забудови із значними за площами присадибними ділянками на слабо нахилених схилах південної експозиції в комплексі із спадицими схилами; **11** – орні землі в межах міста на похилих схилах східної експозиції; **12** – випасні ділянки в межах річкової заплави; **13** – різнотравні луки на нижніх ділянках схилів; **14** – внутрішньоміські парки та сади; **15** – зона залізної дороги; **16** – міські садово-городні дачні ділянки.

Сучасна структура міста настільки ускладнена, що для здійснення його зонування необхідно керуватись лише значимими чинниками та ігнорувати несуттєві. Явно слабшає вплив таких фізико-географічних умов як особливості рельєфу, ґрунтового покриву і, водночас, зростає роль метеорологічних чинників, які визначають накопичення і розсіювання забруднюючих речовин в атмосфері. Різно зростає актуальність ландшафтно-екологічних досліджень пов'язаних з

оцінкою станів інженерно-технічного блоку міста; аналізом демографічної і медико-географічної ситуації, морфологічних особливостей ландшафтно-екологічного і містобудівного каркасів та взаєморозташуванню; визначення екологічної ємності окремих зон території міста, стійкості міських ландшафтів до різноваріантного антропогенного впливу тощо.

Сучасна схема функціонального призначення різних частин (зон) міста повинна містити інформацію про характер і структуру житлової, промислової забудови, транспортної і комунальної інфраструктури, зонах рекреації, місцях складування побутових і промислових відходів, кар'єрах, розміщення шкіл, дитячих садків, стадіонів, визначних пам'яток архітектури, водних об'єктів, джерел водо забезпечення і водовідведення, зонах і поясах санітарної охорони тощо.

Зонування території міста, в тому числі ландшафтно-екологічне, дозволяє вирішувати наступний ряд завдань: виділити ділянки міста, де існує загроза деградації залишкам природи та урбооб'єктам, своєчасно виявити зони екологічного ризику для здійснення оптимізаційних природоохоронних заходів, вдосконалення системи міського екологічного моніторингу і забезпечення вимог раціонального природокористування і стійкого розвитку міста. Пошук шляхів вирішення екологічних проблем пов'язаний із зменшенням інтенсивності впливу на урбосистему, попередження небезпечних екологічних явищ і планування оптимізаційних заходів щодо майбутньої забудови міської території. З цією метою в наступних дослідженнях на підставі концентрації промислових підприємств, житлової забудови, природних ландшафтів та урбаністичних особливостей доцільно виділяти 4 урбопромислових райони.

Висновки. Здійснений історичний аналіз розвитку функціонального зонування міста Дрогобич, дозволив сформулювати наступні висновки:

- у своїй основі набір функціональних зон міста сформувався ще наприкінці 16-го століття;
- наступне формування нових функціональних зон проходило надзвичайно повільно (практично одна зона за століття);
- більш стрімкий розвиток наявних зон спостерігається у 20-му столітті, завдяки насамперед розвитку сучасної забудови та стрімкого розширення промислової зони;
- останнє потребує поділу зони промислових забудов щонайменше на чотири підзони;
- стає нагальною потреба доповнювати схему функціонального зонування міста просторово диференційованою екологічною оцінкою.

Список літератури

1. *Алексеенко В. А.* Геохимия ландшафта и окружающая среда / В.А. Алексеенко. – М. : Недра, 1990. – 231 с.
2. *Комплексная эколого-геохимическая оценка техногенного загрязнения окружающей природной среды / Буренков Э. К., Гинсбург Л. И., Грибанова Н. К. и др.* – М. : Прима-Пресс, 1997. – 73 с.
3. *Родоман Б. Б.* Территориальные ареалы и сети / Б. Б. Родоман. – Смоленск : Ойкумена, 1999. – 115 с.

Терлецька О. В. Історична мінливість функціонального зонування урбосистем на прикладі міста Дрогобич. Характеризуються окремі історичні зрізи розвитку функціонального зонування міста Дрогобич. Показано, що за тривалий історичний період набір функціональних зон змінювався досить повільно (практично за сторіччя додалась лише одна зона). При цьому риси міста також зазнавали несуттєвого розширення, що свідчить про тенденцію не розширення меж, а стискання внутрішньої забудови і в останній час збільшення етажності забудови.

Ключові слова: історичний розвиток функціонального зонування міст, чинники формування функціональних зон, перспектива розвитку функціональних зон.

Terletska O. Historical variability of functional zoning of urban systems on the example of Drohobych city. This article discusses the characteristics of particular sections of the historical development of functional zoning of Drohobych. It has been shown that long period of functionality zones had slightly changed (incorporation of one zone per century). Drohobych limits also had been expanding insignificantly, indicating that borders were not expanding, but sealing internal development and recent increase in the number of high-rise buildings.

Keywords: historical development of functional zoning, factors of forming functional areas, the prospect of functional areas.

Терлецкая О. В. Исторические изменения функционального зонирования урбосистем на примере города Дрогобыч. Характеризируются отдельные исторические срезы развития функционального зонирования города Дрогобыч. Показано, что за длительный исторический период набор функциональных зон слабо менялся (практически за столетие добавлялась одна зона). При этом черты города тоже испытывали несущественное расширение, что свидетельствует о тенденции не расширения границ, а уплотнения внутренней застройки и в последнее время увеличение этажности застройки.

Ключевые слова: историческое развитие функционального зонирования городов, факторы формирования функциональных зон, перспектива развития функциональных зон.

Надійшла до редколегії 13.05.2015

УДК 632.125 (477.84)

Підкова О. М.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ДЕГРАДАЦІЯ ҐРУНТІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: ґрунти, деградація, деградаційні процеси, ступінь деградації

Вступ. Ґрунт – основний компонент наземних екосистем, що утворився протягом геологічних епох в результаті постійної взаємодії біотичних і абіотичних факторів. Він є не тільки основним засобом сільськогосподарського виробництва, але і одним з найважливіших компонентів наземних біогеоценозів, потужним акумулятором енергії на Землі, регулятором складу атмосфери і гідросфери, надійним бар'єром на шляху міграції забруднюючих речовин. Але цей незамінний компонент біосфери потерпає від значної деградації. Деградаційні процеси завдають збитків як сільському господарству, так і довкіллю загалом. Одними з головних причин виникнення, розвитку і поширення деградаційних процесів є надмірна розораність територій, високий рівень агротехногенного навантаження, недотримання заходів з раціонального використання й охорони ґрунтів тощо.

Актуальність теми. Історично склалося, що Тернопільська область є частиною Подільського регіону, спеціалізацією господарства якого є агропромисловий комплекс. Фундаментом останнього є земля, як основний фактор виробництва. Інтенсивне використання земельних ресурсів зумовлене тим, що земля є єдиною основою життя та праці людини, і одночасно виступає загальним предметом праці, засобом виробництва і знаряддям праці. Тому важливим сьогодні є дослідження стану земельних ресурсів регіону, особливостей їх трансформації, виявлення розвитку процесів деградації ґрунтів та наукове обґрунтування захисту їх від деградації.